

Məhəmmədismayıl MEHDİYEV

KLASSİK PUBLİSİSTİKADA MÜASİRLİK

РЕЗЮМЕ

В этой статье изучаются вопросы, которые поднимаются в классической публицистике и сравниваются проблемами современности. Автор на многочисленных примерах утверждает, что классическая публицистика во многом помогает устранить косностей современной жизни.

Ключевые слова: публицистика, классическая публицистика, современность, печать, народное творчество, мастера публицистики.

SUMMARY

The article examines the issues raised in classical publicity and draws attention to the problems they are facing in modern society. The author

points out that classical publicity plays an important role in eliminating contemporary life by giving many examples.

Key words: publicity, classical publicity, modernity, press, folk creativity, professional publicists.

Söz var ki, hissələrin tərcümanıdır. Söz də var ki, aqlın, düşüncənin məhsuludur. Publisistikada bunların ikisi də mövcuddur: həm hiss və həyəcan, həm də duyum, çözümlər və yozum cəhətləri var. Lakin onda ikinci tərəfin çalarları daha qabarıq hiss olunur. Publisistika daha çox düşüncənin, qayğıdan doğan fikrin, əmələ meyillənən enerjinin ifadəsidir.

Başqa sözlə desək, publisistika da sözün qüdrəti ilə yaranıb. O sözün ki, təməlinə, mahiyyətində ictimai amillər, insanı narahat edən problemlər, həlli vacib olan məsələlər durur. Onun tarixi də sözün tarixi qədər qədim, əməli bəhrələri sonsuzdur. Təsadüfi deyildir ki, "vur deyənə vuran yarıdır" deyiblər babalarımız. Babalarımızın deyimlərində, xalqların söz yaradıcılığında istənilən qədər publisistika nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Məsələn:

"Keçmə namərd körpüsündən qoy aparсын sellər səni.

Yatma tülkü kölgəsində qoy yesin aslanlar səni!"

kimi beytlərdə, misralarda çox dərin və insanları yaxşı işlərə təhrik edən müddəalar gizləni. Hətta tapmacalarda belə sözün kəsəri xüsusi şəkildə qeyd olunur:

"O nədir ki, gələr keçər?

O nədir ki, mələr keçər?

O nədir ki, dələr keçər,

Yarası çox, qanı olmaz?"

Açması:

"O ömürdür, gələr keçər.

O güllədir mələr keçər.

Yaman sözdür dələr keçər,

Yarası çox, qanı olmaz".

Publisistika söz sənətləri sırasında özünün kəsərliliyi, təsirliliyi ilə seçilir. O sözü birbaşa, çıpaqlığı ilə üzə deməyi bacarır. O, müxtəlif donu girməyə say göstərmir, ağa ağ, qaraya qara deməyə çalışır. Ona görə də onun gücündən maksimum istifadə etmək, bəhrələnmək lazımdır.

Başarı fikirlərin, əməllərin inkişafında publisistikanın xidmətləri böyükdür. "Zəbur"da, "Tövrat"da, "İncil"də və "Quran"da insana, insanlığa baş ucalığı gətirən nə qədər publisistika nümunələri var. Homerəndə Aristofana, "Avesta"dan "Dədə Qorqud" a qədər, Nizamidən tutmuş Şekspirə, Şillərə, Axundova qədər söz sənəti korifeylərinin yaradıcılığında publisistik ricətlərə heyran olmamaq mümkün deyil. Özünün məzmunu, ibrətamiz

hekayələri ilə, Şərqdə və dünyada abidə səviyyəsinə ucalan "Kəlilə və Diminə"də bu günümüzə səsleşən nə qədər deyimlər, duyumlar var. Təbib Bərzuyanın dili ilə bütün dünya işlərini saf-çürük edən abidə müəllifləri indiyədək neçə milyonlarla insanın aqlı, mənəvi və fiziki əməllərinin düzgün formalaşmasına təsir göstərmişlər. Düzliyə, təmizliyə sığınan həkim yazır: "...Dünyada düzlükdən daha yaxşı bir dost ola bilməz. Yalnız düzlük vasitəsilə tez varlanmaq olar. Bu dövlət paylanmaqla azalmaz, xərclənməklə qurtarmaz. Düz adam padşahdan qorxmaz, od, su, yırtıcı, vəhşi heyvanlar və başqa zərərli şeylər düz adama ziyan vura bilməz". (3, s.55)

Lakin zaman dəyişildikcə dünyanın da dəyişildiyini təbib özü də hiss edir. İran hökmdarı Xosrov Ənuşirəvanın əql və kəramət sahibi olduğu nu vurğulayan Bərzuya onu "ədalət, sonsuz səxavət sahibi" kimi təqdim edir və göstərir ki, onun "hikmət elminə və hikmət sahiblərinə xüsusi rəğbəti" vardı, "qəddar adamlara cəza verib xidmətçilərini təbiiyə etməkdə, zalimləri darmadağın edib məzlumlara kömək göstərməkdə ad qazanmışdı". O sözlərinə davam edərək yazırdı: "Lakin bütün bunlara baxmayaraq zamanın xarab olduğunu, fəlakətə doğru sürükləndiyini görürəm. Sanki xeyir insanlardan qaçır. Faydalı işlər, yaxşı sözlər unudulur, elə bil doğru yollar bağlanmış, bədbəxtlik qapıları açılmışdır. Ədalət məhv edilərək zülm və sitəm hakimiyyət başına keçmiş, elm aradan qaldırılaraq cəhalət onun yerini tutmuş, rəzalət və xəyanət artaraq kərəm və mürvəti sıxışdırıb aradan çıxarmışdır. Dostluq zəifləmiş, düşmənçilik qüvvətlənmişdir. Yaxşı adamlar təhqir edilərək əziyyət və məşəqqət içində, əlçaq adamlar hörmət qazanaraq keyf və əyləncə içərisində yaşayır. Hiylə və riyakarlıq ayıq, vəfa və düzlük isə yatmışdır. Yalan – azad, doğru – məhbub, haqq – məğlub, naahaq – qalib, qorxu – güclü, inam – zəif, zalım – haqlı, məzlum – haqsız, hərislik - hakim. qənaət – məhkum, qazi - qəddar, zahid – riyakar..." (3, s. 60) Bərzuya bu qüsurlardan uzaqlaşmaq üçün insanları öz nəfsləri ilə mübarizə aparmağa çağırırdı. "Kəlilə və Diminə"nin hər fəslində, hər səhifəsində müasirliklə səsleşən fikirlərə, hökmlərə rast gəlmək mümkündür. Elə "hiylə və xəyanət ağacının bari müsibət və fəlakət olar" kəlamını götürək. (3, s.114) Bədxah qonşularımızın aqibəti göz qabağındadır. Görəsən hiylə və xəyanəti özlərinə vasitə seçən erməni xalqının başbələnəri öz həmvətənlərini necə çıxılmaz vəziyyətə saldıqlarının fərqi nədir?!

Azərbaycan xalqının tükənməz xəzinəsi sayılan nağullarımızda, dastanlarımızda, atalar sözü və zərbi-məsələlərimizdə, bayatılarımızda, hətta, tapmacalarımızda bu günə səsleşən nə qədər publisistik məqamlar var. Nizami Gəncəvinin "Xəmsə" si publisistik deyimlərlə doludur. Məkcə "Sirlər xəzinəsi"ndə ictimai-siyasi və mənəvi həyatımızın nizamlanmasına kömək edə biləcək onlarla publisistika nümunəsi göstərmək olar. Məsələn,

zəhmətdən qorxan, ağır əməyi özünə şərəf bilməyən adamlara kərpickəsən kişinin sözləri necə nümunə olmaya bilər:

“Qarşında boyun büküb əl açmayım deyə mən,
Əzəldən əl atmışam belə bir peşəyə mən.
Nə xəzinə yığanam, nə də tirmə geyənəm,
Öz halal zəhmətimin çörəyini yeyənəm.
Halalca nemətimə naşükür olma mənim ,
Nemətə kop baxana nemət qənəmidir qənim.”(5, s.91)

Başqa bir missal: Şah Sultan Səncərin zəlmündən cana doyan bir qarı onun yaxasından tutaraq gördüyü ədalətsizliyin səbəbini soruşarkən deyir:

“Öy yaşlıqla soyurlar el malını dağğalar,
Divana da çəkirlər bir qarını dağğalar.
Bu zülmə, haqsızlığa dözmək çətindir, çətin,
Mənim abırım tapdanır, səninsə ədalət.” (5.s.85)

Bu fakt müasir dünyamızda xalq malına daraşan məmurları işfə etmək üçün kifayət deyilmi?! Cinayətin hesabını cinayətkardan sormaqlazımdır. Cinayətkar təqsirsizlik mühitində yaşayanda nəticəsi çox ağır olur.

Jazılı ədəbiyyatda nəsrli ilk publisistika nümunələrini yarananlardan biri Məhəmməd Fizulinin “Salam verdim, rüşvət deyildir, deyə, almadılar” kəlamı bu gün də aktuallığını itirməyib. Rüşvət müasir dünyamızın qara yarasıdır. Rüşvət hökm sürən cəmiyyətdə müsbət şeylərdən danışmaq yersizdir. Rüşvət cəmiyyəti uçuruma aparən əməllərdən biridir. Ağacı qurd içərisindən yediyi kimi, rüşvət də cəmiyyəti içəridən yeyir, onun bütün canlı orqanlarını süsləşdirir, yavaş-yavaş onların aradan çıxmasına səbəb olur.

Publisistika ictimai bələlərə mübarizə aparmaqda böyük qüvvədir. Mətbuatın meydana gəlməsi və inkişafı publisistikanın da imkanlarını artırır. Çəkinmədən demək olar ki, XVIII əsrin sonlarından bu günə qədər insan cəmiyyətinin köməkçiləri ilə mübarizədə publisistikanı üstələyəcək ikinci bir vasitə yaranmayıb. Xalqların və millətlərin xoşbəxtliyi naminə mübarizə aparən şəxslərin böyük əksəriyyəti bu mübarizəni həm də mətbuatda publisistika vasitəsi ilə aparıb. Deməli ictimai problemlərin aradan qaldırılması isində publisistika həm də zəngin təcrübə qazanıb. Bu təcrübədən səmərəli istifadə etmək bizim qarşımızda duran vəzifələrdən biridir. Dünyada, o cümlədən Azərbaycanda ictimai problemləri üzə çıxaran və onların həlli ilə məşğul olan böyük publisistlər ordusu yaranıb. Onların bizə miras qoyduğu irs bugün də problemlərimizi həll etməkdə bizə yardımçı olur.

M.F.Axundovun, H.Zərdəbinin, Ə.Əgəoğlunun, Ə.Hüseynzadənin, C.Məmmədquluzadənin M.Ə.Sabirin, Ü.Hacıbəylinin, M.Ə.Rəsulzadənin, Ö.F.Nemanzadənin və başqalarının publisistikasında bugünlə səsələnən məqamlar kifayət qədərdir. Məsələn, C.Məmmədquluzadənin “Azərbaycan” məqaləsini şimalı, cənubu Azərbaycan vətəndaşlarının bəyənməməsi

adlandıranlar çox düzgün hərəkət edirlər. Bu məqalədə nələr yoxdur. Vətənin taleyi, coğrafiyası, dili, dini, üzərinə düşən vəzifələr və sairə burada öz əksini tapır. Mirzə Cəlil bizləri – Vətənin daşı olmağa say göstərənləri Vətən yolunda birləşməyə, onun problemlərini həll etməyə səsləyir: “Ax, gözəl Azərbaycan vətənim! Harada qalmısən? Ay torpaq çörəyi yeyən təbrizli qardaşlarım, ay keçəpapaq xoşlu, meşkinli, sarablı, goruslu və moruslu qardaşlarım, ay bitli marağalı, mərəndli, gülüstanlı quli-biyaban vətəndaşlarım, ey ərdəbilli, qalxanlı bəradərlərim! Gəlin, gəlin, gəlin mənə bir yol göstərin! Vallah ağılım çasıb! Axır dünya və ələm dəyişildi, hər bir şey qayıdıb öz əslini tapdı, hər mətləbə əl vuruldu, gəlin biz də bir dəfə oturaq və keçə papaqlarımızı ortalığa qoyub bir fikirləşək haradır bizim vətənimizi?!”

Gəlin, gəlin ey unudulmuş vətənin cırıq-mırıq qardaşları! Gəlin görək beşikdə yad millətlərin südünü əmmiş, vətənimizdən yadırgamış və millətimizin ruhundan xəbərsiz bir para millət başçılarımız sizə nə gün ağlayacaqlar?!”

Niyə sakitsiniz, ey mənim lüt-üryan vətən qardaşlarımı?!” (4, s. 647)

Azərbaycan publisistikasının şah əsəri olan M.F.Axundovun “Kəmalüddövlə miktublari” əsərində isə Yaxın Şərqi bir çox problemləri öz əksini tapıb. Publisist böyük cəsarətlə əsrlər boyu Şərqi xalqlarının inkişafına əngəl olan məsələlərə aydınlıq gətirir və imkan daxilində onlardan xilas olmağın yollarını göstərir. Bu gün də onların bir çoxu öz aktuallığını itirməyib .

M.F.Axundov öz publisistikası ilə insanlara mübarizə ruhu aşılayırdı. O, məqsədə çatmaq üçün qəti addımlar atmağın tərəfdarı idi. M.F.Axundov “Yek kəlmə” əsərinin müəllifi Mirzə Yusif xana yazdığı bir məktubunda qeyd edirdi: “Kəçmişlərdə Avropada da belə zənn edirdilər ki, zalimə zülmü tərək etdirmək üçün ona nəsihət etmək lazımdır; sonra gördülər ki, nəsihət zalimin təbiətinə çətin yən təsir etmir. Buna görə də millət özü, dinin maniesizliyi sayəsində elmlərdə tərəqqi edərək birliyin faydalarını anladı və bir-biri ilə yekdil-yekcəhət olub, zalimə müraciətlə dedi ki: Səltənət və hökumət bəsusundan əl çək!..” (1, s.192) Klassik publisistikanın bizə tələp etdiyi hikmətlər öləri hissirlin, duyğuların məhsulu deyil. O bizim toxunulmaz bildiyimiz dəyərlərə sahib şıxmağı və onları necə qorumağı öyrədir. Azərbaycan istiqlalının liderlərindən biri M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: “Filosoflar və sufilər nə deyirlərsə desinlər: dirilik dünyanı sevməkdən və öz hüquq və namusunu mühafizə edə biləcək qədər qüvvətli olmaqdan ibarətdir.” (6, s.463) M.Ə.Rəsulzadə millətlərin mövcudluğunu, onların yaşam cəhdlərini bəşəriyyətin xoşbəxtliyi hesab edirdi. O yazırdı: “Mədəniyyəti-bəşəriyyə millətlərin zəhmətlərindən hasil olañ bir yekundur. Hər millət öz iqtidar və öz istiqlal sayəsində, yəni öz diriliyi ilə uyğun olan xüsusi, xüsusi olduğı qədər də qiymətli bəzi şeylər əlavə ediyor ki, bir millətin ölməsi və yaxud ölgün fikirlərlə yaşaması yalnız özünün bədbəxtliyi deyil, bəşəriyyətin də böyük bir nöqsanını təşkil ediyor.”

(Yenə orada) M.Ə.Rəsulzadə öz fikrini bir qədər də geniş şəkildə açıqlayaraq göstərdi ki, "hər millətin özünə məxsus bir saheyi-mədəniyyəti vardır ki, orada onun ibraz elədiyi məharəti digər bir millət göstərə bilmir. Bunların bu xüsusiyyətlərindən isə mədəniyyəti-başəriyyə bir çox əslî şeylərə və guna-gun asarı – sənət və dühaya malik oluyur" (6, s.464).

Görünür bu mənzərəni saxlamaq o qədər də asan deyil!

Sivilizasiyanın güclənməsi, sərhədlərin açılması, mədəniyyətlərin yaxınlaşması, dil, din, adət və əxlaq ənənələrinin zəifləməsi yeni proseslərin yaranmasına, xüsusilə, mədəniyyətdə, əxlaqda, psixologiyada fərqliyin zəifləməsi, umumiliyin, oxşarlığın güclənməsi qlobal proseslərin meydana gəlməsinə münbit şərait yaradır. Məsələn, yalan ayaq tutub yeriyir, əxlaqi dəyərlərin yetərinə əsas çıxmasına gətirib çıxır. Sənətdə məzmun, başəri dəyərlərə sadiqlik eras meyar olmalı olduğu halda, qiymətləndirmə zamanı müasir jurilər başqa detallara üstünlük verir. Məsələn, kinoda, teatrdə əsərin məzmunu və mahiyyəti bir kanarda qalır, rejissorun tapıntılarına, aktyorun oyununa, kino şəkilişində cəkiliş texnikasının yeniliyinə, kadrların orjinallığına xüsusi diqqət yetirirlər. Vaxtilə dünyanın mütərəqqi camesini düşündürən "Sənət sənət üçün" disturu indi də gündəmdə qalmaqdadır.

Klassik publisistika bizə öyrədir ki, el malına, dövlətin sərvətinə xər baxmaq olmaz. Onu Vətənin, dövlətin ehtiyaclarına sərf etmək lazımdır. Necə ki, C.Məmmədquluzadə ironiya ilə yazırdı: "Hər bir müsəlman qəzetini alırsan əlinə, görürsən ki, yazılıb "maşallah flan milyonçu, maşallah flan millətpərəst, maşallah flan xan, flan bəy, flan hacı, flan kərtənkələ..." Amma heç kəs yazmır ki, bir yandan minlərcə müsəlmanlar acından ağlaşır və bir yandan da min-min manatlar xərclənilər qonaqlıqlara, şöhrət ehsanlarına, qara neftə, püstə-badama, barişna və madama, sözü bir dəfə deyərək adama!..." (4, s.244)

Azərbaycanda neft xalqın ümummilli sərvətidir. Onun axtarışında, çıxarılmasında, emalında yüz minlərlə, milyonlarla insanın əməyindən istifadə olunub. Bu sərvətin istehsalı zamanı cöxsaylı insanın öz həyatını qurban veriblər. Yayın istisində, qışın çovğununda çətin şəraitlərdə əzab-əziyyətlə çıxarılan neftin hər damlasından səmərəli istifadə etmək, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq lazımdır. Belə etsək bu sərvəti bizə miras qoyan insanların da ruhu şad olar.

Publisistika ilə məşğul olan ziyalılarımız sözlün əsil mənasında fədakarlıq nümunələri göstərmişlər. Onlar qərxmadan, şəkinmədən şətin şəraitdə cəmiyyəti düşündürən problemlərə işiq salmağa çalışmışlar. Onları həbs, sürgün, işdən çıxarılmaq təhlükəsi gözləyə belə öz əməllərindən çəkinməmiş, xalqın gözünü açmağa, onları marifləndirməyə çalışmış, öz hüquqlarını əldə etmək üçün mübarizəyə səsləmişlər. Bir sözlə onların əksəriyyəti tarixə alturist kimi düşmüşlər. Məsələn, Həsən bəy Zərdəbi "Əkinçi" qəzeti vasitəsi ilə xalqın gözünü açmağa çalışdığı üçün ona nəinki

qəzetin nəşrinə davam etdirməyə şərait yaradır, əksinə onu işdən çıxarı, başqa bir yerdə iş tapmasına mane olurdular. Bu cür adamlarla tanışlıq insanları heyətə gətirir. Görkəmli qələm sahiblərindən biri Ömər Faiq Nəmənzadənin "Seçilmiş əsərləri" ilə tanış olan Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə yazırdı: "Sətilər arasında vətən və xalq üçün, onun taleyi üçün alışıb yanan bir ürək gördüm."

Lakin indi alturist olmaq moddan düşüb. "Soğan olsun, nəqd olsun" prinsipi daha işləkdir. Belə olmasaydı yaqın ki, öz həcinslərinin həyatı bahasına milyonlar qazanan tufeylilərin sayı da az olardı. Məsələn, indi varlanmaq eşqi ilə yananlar geni dəyisdirilmiş məhsullarla dünya bazarlarında meydan sulayırlar. Ekoloji cəhətdən insan səhətinə mənfi təsir göstərən dərmanlar, paltar, ayaqqabı, ev əşyaları istehsal edən müəssisələrin sayı və gücü günbəgün artmaqdadır. Klassik publisistika bu cür proseslərin qarşısını almaqda güclü vasitədir və ondan səmərəli istifadə etmək lazımdır. Belə ki, klassik publisistikamı dərinədən öyrənməklə və onu geniş təbliğ etməklə cəmiyyətdəki mənfi proseslərin qarşısını mümkün qədər almaq olar.

Bu dünya bizimdir! Onun əbədiyyətinə, təmizliyinə, mənəvi zənginliyinə cavabdeh bizik. Biz onu korlamaqla məşğul olsaq, müsbət proseslərin sayını artırmasaq nəticəsi pis ola bilər.

Klassik publisistika bu gün də, sabah da bizi birləşməyə, iş görməyə, Vətənin xoşbəxtliyi məninə ziyankar qüvvələrlə mübarizə aparmağa səsləyir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Axundov M.F. Əsərləri, 3 cildə. 2-ci cild. – Bakı, 1961.
2. Vahabzadə B. Yanar ürək // "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 1983, 23 dekabr.
3. Kəsilə və Diminə. – Bakı, 1962.
4. Məmmədquluzadə C. Əsərləri, 3 cildə, 2-ci cild. – Bakı, 1967.
5. Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi. – Bakı, 1981.
6. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri. 5 cildə, II cild. – Bakı, 2001.